

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЯВИ СЕРВІСІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

SOCIO-ECONOMIC MANIFESTATIONS OF SERVICIZATION OF ECONOMICS

Стаття присвячена дослідженню можливих проявів сервісизації бізнесу (галузевих, економічних, соціальних, культурних, екологічних) та вивченню впливу стратегії сервісизації на соціально-економічну ефективність. В роботі продемонстровані позитивні та негативні ефекти наростання процесів сервісизації економіки та розкрито їх сутність. Впровадження економіки спільного користування, цифрової економіки та циркулярної економіки впливає на сектор ділових послуг, який сьогодні зазнає дуже помітних змін. Ці зміни потребують поглибленого аналізу для пояснення їх причин та розуміння їх просторових та територіальних наслідків. Зростання бізнес-послуг є якісно новим етапом у соціальній структурі виробництва. Міста та великі мегаполіси є основними дійовими особами концентрації послуг, оскільки вони одночасно генерують найвищий відсоток попиту та приваблюють розташування нових галузей обслуговування. Кластери бізнес-послуг являють собою бізнес-агломерації, які є складними динамічними системами постіндустріальної епохи. Однак, агломераційні економіки характеризуються не тільки експансією послуг та регіональним розвитком, а й регіональними нерівностями, спричиненими різними темпами зростання послуг та їх складом. Сервісні інновації відіграють особливо важливу роль у розвитку економіки. Вони можуть викликати революційні зміни в сферах обслуговування, стати новим двигуном сучасного економічного зростання та сприяти сталому економічному зростанню. Автор доходить висновку, що гнучкість структури підприємств, що функціонують у сфері бізнес-послуг, та їх саморегулююча здатність за наявності набору правил, узгоджених усіма учасниками економічної системи, створює простір для соціально-економічного розвитку та зростання національних економік. Синергетичні ефекти, що досягаються в сервісизованих інноваційних кластерах економіки, стосуються посилення всіх відомих агломераційних ефектів, адаптивності економічних агентів і їх спільнот до непередбачуваних змін на ринках, а також нарощування продуктивності і динамічності стійкості на базі безперервних інновацій.

Ключові слова: сервісизація, бізнес-послуги, глобальні міські агломерації, кластеризація, знаннєво-інтенсивні інновації.

The article is devoted to the study of possible manifestations of business servitization (sectoral, economic, social, cultural, environmental) and the study of the impact of servitization strategy on socio-economic efficiency. The positive and negative effects of the growth of servitization in economics are demonstrated and their essence is revealed. The introduction of the sharing economy, the digital economy and the circular economy is affecting the business services sector, which is undergoing very significant changes today. These changes require in-depth analysis to explain their causes and understand their spatial and territorial implications. The growth of business services is a qualitatively new stage in the social structure of production. Large cities are the main actors in the concentration of services, as they simultaneously generate the highest percentage of demand and attract new service locations. Business service clusters are business agglomerations that are complex dynamic systems of the post-industrial era. However, agglomeration economies are characterized not only by the expansion of services and regional development, but also by regional inequalities caused by different rates of growth of services and their composition. Service innovations play a particularly important role in economic development. They can bring about revolutionary changes in the service sector, become a new engine of modern economic growth and promote sustainable economic growth. The author concludes that the flexibility of the structure of enterprises operating in the field of business services, and their self-regulatory ability in the presence of a set of rules agreed by all participants in the economic system, generates socio-economic development and growth of national economies. Synergetic effects achieved in serviced innovation clusters of the economy include strengthening all known agglomeration effects, adaptability of economic agents and their communities to unpredictable changes in markets, as well as increasing productivity and dynamic sustainability based on continuous innovation.

Key words: servitization, business services, global agglomerations, clustering, knowledge-intensive innovation.

УДК 316.4:334
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.6>

Широкова М.С.

к.соц.н.,
доцент кафедри соціальних структур
та соціальних відносин
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Жодна соціально-економічна система не може ефективно працювати без налагоджених та динамічних фінансових, комунікаційних, розподільних та транспортних механізмів, і це справедливо не лише з національної та наднаціональної точки зору, але і з точки зору регіонів та міст. Так само важливість та вирішальна роль бізнес-послуг, починаючи від консалтингу, закінчуючи інжинірингом, дизайном чи інформатикою, не викликає сумнівів стосовно розвитку будь-якої національної чи регіональної економіки та її прогресу в плані ефективності та конкурентоспроможності.

Попередні дослідження сервісизації економіки були присвячені визначенню основних рушійних факторів, бар'єрів та факторів успіху процесу впровадження сервісизації, а також її можливих результатів для виробничих фірм. Прискорення взаємопов'язаних процесів зростання питомої ваги послуг у макроекономічних показниках (ВВП, чисельності зайнятих, кількості господарюючих суб'єктів, капіталі, інвестиціях), з одного боку, та проникнення, злиття або укорінення діяльності з надання послуг у процес матеріального виробництва – з іншого, спонукає дослідників до пошуку та

аналізу попередників, драйверів, активаторів, попередньо сформованих факторів або першопричин сервісизації [1; 2].

Метою даної роботи є дослідження можливих проявів сервісизації бізнесу (галузевих, економічних, соціальних, культурних, екологічних) та вивчення впливу стратегії сервісизації на соціально-економічну ефективність.

Фундаментальною ознакою постіндустріальної економічної системи є зміна галузевої структури економіки, адже при збереженні позицій промисловості провідним сектором економіки стає сектор послуг, що підтверджується зміною структури зайнятості, а також динамікою часток матеріального виробництва і сфери послуг. Прямий внесок галузі бізнес-послуг у економічне зростання виникає через зайнятість та зростання доданої вартості. Непрямий внесок у економічне зростання впливає з позитивних наслідків, які створюють бізнес-послуги для інших галузей. Процеси сервісизації економіки тісно пов'язані зі змінами в якості життя: добробутом і умовами життя населення, його купівельною спроможністю, соціальною безпекою, якістю соціальної сфери, навколишнім середовищем тощо. На рівні національної економіки ефектом сервісизації бізнесу може бути зміна місця і ролі держави на світовій арені, зміни у масштабах і структурі ВВП і національного доходу. Змінюється і розподіл праці в регіональній економіці через офшорінг та аутсорсинг бізнес-послуг, деіндустріалізацію на користь послуг та децентралізацію переплетених функцій.

Підприємства сфери бізнес-послуг відрізняються особливою роллю в процесі розвитку інноваційних кластерів, виступа-

ючи локомотивами економічного розвитку регіонів. Вони можуть формувати самостійні галузеві кластери, стаючи ядром економічних територій. Під такими сервісними кластерами слід розуміти систему взаємопов'язаних підприємств, продуктом яких є послуги різного характеру, та які розташовані на певній території і виявляють тенденцію до посилення свого значення в економіці регіону або фактично грають в ній важливу роль. Головною передумовою формування сервісного кластера має бути наявність в регіоні компетенцій і умов, що посилюють агломераційний ефект та сприяють покращенню динаміки концентрації зайнятості у сфері бізнес-послуг.

Будучи драйвером економічного зростання, сервісизація бізнесу забезпечує практично всі можливі плюси і переваги в соціально-економічній сфері (рис. 1). Розглянемо їх детальніше.

Розвиток високоінтелектуальної сервісної економіки має бути підкріплений наявністю робочої сили високої якості. Місця концентрації бізнес-послуг можуть забезпечити приплив на ринок праці висококваліфікованих фахівців. Це відбувається завдяки сформованій системі освіти у великих містах і мегаполісах. Майже всі найбільші університети, дослідні установи та інноваційні центри розташовані на території, що входить в ареал великих міських агломерацій. Дані свідчать, що збільшення частки робітників з університетською освітою в місті на 10% підвищує продуктивність інших робітників у цьому місті на 3–4% [3]. Надання передових послуг, де накопичення знань є важливим, створює компаніям, що діють у високотехнологічних галузях, стимули для інвестування у постійне навчання.

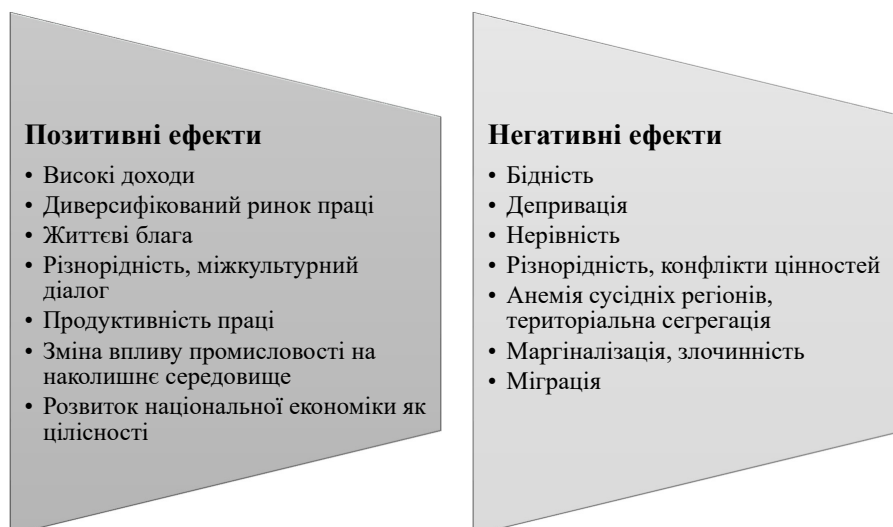

Рис. 1. Можливі соціально-економічні прояви сервісизації бізнесу

Джерело: складено автором самостійно.

Інша перевага великих міських агломерацій, яка притягує перспективних працівників ззовні – це широкий спектр можливостей долучитися до життєвих благ і досягнень сучасної цивілізації. До них відносяться перспективи отримання престижної роботи, високих доходів, самореалізації, встановлення корисних зв'язків (соціальний капітал), різноманітність і якість послуг. В результаті в великих містах формується диверсифікований ринок праці, значний сегмент якого складають висококваліфіковані і високооплачувані працівники. Тут також набагато ширше представлені професії, що вимагають креативного підходу. Це перетворює мегаполіси з розвинутою сферою бізнес-послуг в центри підприємництва і творчості.

Процеси сервісизації в промисловості призводять до створення робочих місць для обслуговування в межах самого виробничого сектору. До того ж промисловість передає робочі місця в сферу послуг за допомогою аутсорсингових процесів, що призводить до створення центрів *BPO*, *SSC* та *COE*. В сучасній сфері послуг основними критеріями набору працівників є навички, компетенції та повноваження [4, с. 172]. Освіта та особистісні риси кандидата на роботу також є дуже важливими. Професійний досвід враховується рідко, і лише зрідка звертається увага на вік та інші характеристики, такі як ставлення до роботодавця, система сповідуваних цінностей і моральних норм. В той же час процес створення робочих місць у секторі сучасних бізнес-послуг не має тенденції у вимогах до працівників, спільної для всіх типів проектів: одні посади, що пов'язані з інноваційністю та креативністю, вимагають високої кваліфікації, а інші, які вимагають виконання завдань за однаковою схемою, створюються в рутинних та низьких кваліфікаційних завданнях. Крім того, зайнятість у сфері сервісу сприяє інтеграції жінок на ринок праці.

Емпіричний аналіз показує, що між зростанням послуг та продуктивністю праці існує позитивний і сильний зв'язок [1, с. 119-120]. Також дослідження підтверджує, що регіони, які мають спеціалізацію у сфері послуг, реєструють більш позитивну динаміку щодо зростання продуктивності праці. Глибинною силою кластеризації є кластеризація людей і продуктивності, креативності і таланту, який управляє економічним розвитком. Ось чому великі міста, які є географічно організованими системами виробництва і ринків, завдяки кластеризації людських ресурсів формують соціально-економічну перевагу. Виграш в інноваціях і продуктивності з лиш-

ком окупає дорожнечу життя і витрати, пов'язані з веденням бізнесу в подібних місцях.

Оскільки сервісизовані міста виступають рушійною силою економічного зростання, вони являють собою цивілізований простір, в рамках якого можливий пошук взаєморозуміння, обмін між представниками різних культур, які часом настільки відрізняються, що без безпосередніх контактів їх адекватне сприйняття один одного було б ускладнене. Культурне розмаїття все більше визнається як важливе для інновацій. Емпіричні дослідження демонструють функції виробництва інновацій на рівні міста та підтверджують існування зв'язку між культурною різноманітністю населення, інноваціями та зростанням [5]. Культурні відмінності у менеджменті підприємств або їх робітниках можуть покращити підходи до вирішення проблем або генерування ідей, забезпечити міжнародні зв'язки або можливість вчитися із зовнішніх джерел.

Ще одним позитивним ефектом сервісизації економіки є те, що за рахунок переливу ресурсів у сферу сервісу і кумулятивного ефекту мегаполіси стають осередками і драйверами зростання не тільки в своїх власних кордонах. Регіони, наближені до великих міст, процвітають і зазнають вищого економічного зростання, ніж віддаленіші регіони. Більш розсіяна структура міст пов'язана із зниженням ВВП на душу населення на регіональному рівні. За даними *OECD*, регіони, що включають великі мегаполіси з більш ніж півмільйонном жителів, мають темпи зростання приблизно на чверть відсотка швидше на рік, порівняно з регіонами, у яких відсутні такі метропольні зони [6, с. 55]. Крім того, було підтверджено, що відбувається процес конвергенції між тими регіонами, які демонструють більш високий рівень продуктивності, та найбільш відсталими регіонами [1]. Тобто, мати велике місто в регіоні, а не мережу малих міст, може бути економічно вигідніше. Це означає, що країни з поліцентричної міською системою знаходяться в більш вигідному становищі, оскільки велика їх частина виграє від близькості до великих міст і можливості їх економічного зростання підвищуються.

Звідси випливає, що сервісизовані міські агломерації забезпечують можливість національній економіці розвиватися як єдине ціле. Їх скріплююча роль проступає ще більш рельєфно завдяки тому, що вони є центрами прийняття стратегічних рішень, точками тяжіння фінансів, людей і технологій, а також порталами, через які відбувається обмін інформацією різних типів і перелив капіталу всіх видів. У західних

країнах глобалізовані регіони є такими, де значно вища спеціалізація в галузі передових послуг прямо пов'язана з їх добробутом. Таким чином сфера послуг набуває все більшого значення для спроможності регіонів конкурувати в глобалізованому світі.

Сервісизація суттєво підпадає під більш широкі міркування екологічної модернізації (іноді її також називають екоефективними інноваціями), забезпечуючи формулу взаємодії екології та економіки. Загальнови́знано, що сучасні тенденції зростання економіки та населення все більше залишають відбиток на природному середовищі. Сервісизація може потенційно знизити впливи на навколишнє середовище, пов'язані з лінійними системами виробництва та споживання на основі моделей продажів, власності та розпорядження. Сервісизація відіграє головну роль у циркулярній економіці та призводить до економії ресурсів, оскільки, якщо продукція надається у використання, а не продається, то виробники зацікавлені у продовженні терміну експлуатації продукту [7]. З іншого боку, споживачам надається економічний стимул для використання продукції більш ефективним способом, а виробники, що приймають стратегію сервісизації, можуть підвищити інтерес споживачів до екологічних питань.

Сучасна наукоємна сервісна економіка є джерелом сили і багатства мегаполісів, що привертають до них людей і капітали. Іронія, однак, полягає в тому, що в ній же укладене джерело їх якщо не слабкості, то принаймні багатьох складних соціальних проблем (рис. 1). Як це часто відбувається, складні процеси, що розгортаються в реальній дійсності, досить неоднозначні. Практично кожна перевага великого міста має свою тіньову сторону, свого двійника, який несе негативний заряд. В даному випадку мова йде про те, що міста, надаючи широкий спектр можливостей і життєвих благ, привертають до себе людей і капітали. Отже, вони можуть знекровлювати інші регіони країни, посилюючи просторову нерівномірність розподілу ресурсів і економічної активності і завдаючи шкоди розвитку господарської системи в цілому.

В основі нерівності лежить поляризація ринків праці. Багато дослідників сходяться на думці, що поляризація має місце і пов'язана з переходом від індустріальної до постіндустріальної, інноваційної фази розвитку і глобалізацією. В економіці, заснованій на знаннях, традиційні виробництва змінюються наукомісткими, в тому числі в сфері послуг, і виводяться за межі міст. У той же час змінюється структура робочої сили. Зростає чисельність її елітних загонів,

зайнятих висококваліфікованою і високооплачуваною працею. Але при цьому місто продовжує пред'являти попит і на низькокваліфіковану ручну працю. В результаті відбувається поляризація ринків праці в її крайніх точках. Середній сегмент її розмивається. Одночасно відбувається концентрація на одному полюсі працівників з високими рівнями освіти, кваліфікації та доходів і низькооплачуваних, які виконують різні види робіт і не потребують спеціальних знань і навичок, – на іншому. У зв'язку з автоматизацією і роботизацією різних видів діяльності, включаючи послуги, середньому сегменту невдовзі передрикається ледь чи не повне зникнення.

Що стосується середнього класу, то його чисельність в містах тривалий час скорочується. Причинами скорочення середнього класу є негативні тенденції в соціально-економічному розвитку великих міст: вартість нерухомості, освіти, товарів і послуг, залежність від кредитів, доступність помешкань для життя, автоматизація виробництва, ставки оподаткування, міграція. Високе значення нерівності у розподілі доходів в міських агломераціях пояснюється також тим, що тут розташовані численні міжнародні банки і штаб-квартири великих національних і транснаціональних компаній, науково-дослідні інститути і підприємства технологічної промисловості. Тож не дивно, що доходи деяких жителів мегаполісів є екстремально високими. Виявити місця, де спостерігається висока концентрація одержувачів дуже високих або дуже низьких доходів, можна за допомогою коефіцієнта Джині. Серед багатих країн «лідерство» за цим показником належить США. На 2016 р. коефіцієнт Джині тут становив 0,415, що власніше радше країнам, що розвиваються (Іран, Філіппіни), ніж розвиненим країнам [8]. Для порівняння, коефіцієнт Джині для Швеції, країни з найбільш рівномірним розподілом доходів у світі, становить 0,292, Данії – 0,282, Німеччини – 0,317, а Канади – 0,340. Відмінності в рівнях нерівності існують не тільки між великими містами та їх країнами в цілому. Вони присутні і всередині мегаполісів. При цьому в центральній частині міст вони, як правило, є значнішими, ніж в агломерації в цілому. Причина досить значних розбіжностей в коефіцієнтах Джині полягає в тому, що околиці набагато більш однамітні за своїм складом, ніж центри поселень.

Під час трансформації економічної системи в механізмах розподілу доходів населення відбуваються зміни, які носять ринковий характер, в результаті чого створюються умови для зростання нерівності доходів населення, яка, в кінцевому рахунку,

стає причиною бідності. Наприклад, у США багатство продовжує концентруватися на вершині – найбагатші 10% американських домогосподарств контролюють майже 75% капіталів [9]. Нерівномірний розподіл доходів населення стає причиною для внутрішньої напруги через обмеженість соціальних перспектив, відсутність виходу з поточного соціально-економічного становища, прагнень для реалізації свого людського потенціалу. Бідність здійснює негативний вплив на економічний розвиток країни, призводить до стійких структурних диспропорцій на ринку праці, порушує економічні та соціальні зв'язки, знижує обсяг заощаджень населення, а низька купівельна спроможність бідних скорочує сукупний попит.

Розвиток інноваційної сервісної економіки тісно пов'язаний з міграційними процесами. Основний потік іммігрантів направляє в міста, оскільки вони прагнуть потрапити туди, де легше знайти роботу, вищі заробітки, рівень і якість життя. Наприклад, міграція населення працездатного віку зі Східної до Західної Європи сприяла зменшенню чисельності населення в деяких країнах Східної Європи протягом попередніх десятиліть, в той же час вона сприяла зростанню чисельності населення у країнах Західної Європи [10]. Дослідження показали наявність прямої залежності між регіоном, куди направляються мігранти, їх майстерністю і кількістю робочих місць у сфері інтелектуальних ділових послуг. Це одна з найважливіших галузей економіки, заснованої на знаннях. Компанії, які надають такі послуги, не тільки самі ведуть активну інноваційну діяльність, але й виступають провідниками знань для своїх споживачів. Канадські дослідники також дійшли висновку, що існує тісна позитивна залежність між часткою в загальній чисельності іммігрантів осіб, які закінчили коледж, мають дипломи в галузі природничих наук і інженерної справи, і успішним економічним розвитком міста [11]. Разом з тим приплив іммігрантів і етнокультурна, цивілізаційна різноманітність, які не тільки не слабшають, але стають все більш рельєфними, породжують гострі конфлікти на ціннісному рівні. Нерозуміння і неприйняття «чужинців» корінним населенням, з одного боку, і нездатність, а часто і небажання приїжджих жити за законами приймаючої країни, з іншого, викликають зростання протестних настроїв, як серед приїжджих, так і місцевих жителів.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, стратегія сервісизації бізнесу може принести значні переваги соціально-економічному розвитку. В першу чергу, вигоду від цього процесу отримують

люди, які живуть та працюють на цих територіях. Крім того, в промислових районах збільшення кількості фірм, що займаються бізнес-послугами, та утворення територіальної екосистеми з ними на чолі, збільшує конкурентну перевагу місцевих виробників і посилює привабливість території для інвестування та життя. Розташування виробничих фірм та компаній, що надають бізнес-послуги, у тому ж просторі покращує соціально-економічні показники шляхом надання послуг з високою доданою вартістю для інших організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cuadrado-Roura J.R. Service industries and regional analysis. New directions and challenges. *Investigaciones Regionales. Journal of Regional Research*, 2016. Vol. 36. P. 107-127.
2. Baines T., Shi V.G. A Delphi study to explore the adoption of servitization in UK companies. *Production Planning & Control*, 2015. Vol. 26(14–15). P. 1171–1187.
3. Ahrend R., Farchy E., Kaplanis I., Lembcke A.C. What makes cities more productive? Evidence on the role of urban governance from five OECD countries. *OECD Regional Development Working Papers*, 2014. Vol. 05. OECD Publishing, Paris. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5jz432cf2d8p-en.pdf?expires=1586964262&id=id&accname=guest&checksum=CF00B93B6D270912C28E53E5D62E07EA>
4. Żelazko B. Zasoby pracy dla gospodarki usług. *Serwisyzacja Polskiej gospodarki*. Redakcja naukowa – I. Lichniak. Oficyna wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie: Warszawa, 2010. S. 163–183.
5. Lee N. Cultural Diversity, Cities and Innovation: Firm Effects or City Effects? *Spatial Economics Research Centre Discussion Paper* 144. London School of Economics, 2013. 30 p.
6. Regions and Cities: Where Policies and People Meet. *Regional Outlook*. OECD, 2014. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-regional-outlook-2014_9789264201415-en#page1
7. Hojnik J. Ecological modernization through servitization: EU regulatory support for sustainable product-service systems. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 2018. P. 162–175.
8. GINI index. World Bank, 2018. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>
9. Suneson G., Stebbins S. These 15 countries have the widest gaps between rich and poor. *USA today*, 2019. URL: <https://www.usatoday.com/story/money/2019/05/28/countries-with-the-widest-gaps-between-rich-and-poor/39510157/>
10. Leveraging Megatrends for Cities and Rural Areas. *Regional Outlook*. OECD, 2019. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264312838-en/index.html?itemId=/content/publication/9789264312838-en>
11. Florida R. Immigrants Boost the Wages, Income and Economic Output of Cities. *Bloomberg*, 2013. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2013-04-25/immigrants-boost-the-wages-income-and-economic-output-of-cities>